

ПРИКАЗИ

Aleksandar Bajt, MARXOV ZAKON VREDNOSTI. Ljubljana, Pravni fakultet, 1953, str. 363.

Бајтова књига је докторска теза коју је одбранио марта прошле године у Љубљани. Она претставља значајну студију у нашој економској литератури како у погледу проблема који су у њој постављени, тако и у погледу начина на који је аутор дао решења тих проблема.

Основни проблем тезе је интерпретација Марксовог закона вредности. Досад се интерпретација доброг броја економиста (аутор је назива „стандардном“) кретање углавном у оквиру концепције по којој се закон вредности састоји у томе што се на основу њега одређују вредности (односно цене производње) појединачне робе. Њена полазна тачка је анализа вредности робе коју даје Маркс у I тому „Капитала“. Према тој анализи вредност робе претставља рад потребан за њену производњу. Да би тај рад био мера вредности, потребно је да је он апстрактан, друштвено потребан и да је изражен као прост рад. Овако опште дефинисана вредност модификује се у капитализму под деловањем закона просечне профитне стопе у цену производње. Тако је одређена суштина закона вредности и сматрало се да се управо на основу тако израженог закона формирају вредности (односно цене производње) појединачне робе. Та интерпретација није хтела да уђе у анализу претпоставки под којима је тако формулисан закон имао важност, а које је Маркс изричито формулисао у току својих излагања. Због тога се није могло схватити да је ту реч о економском моделу чија се шема заснивала на претпоставкама које су имале за задатак да поједноставе сложеност привредног живота, како би се у што чистијем облику утврдили типични односи капиталистичке привреде: постојање вишка вредности и експлоатације најамног рада.

Оваква функција Марксове формулације закона вредности у I тому „Капитала“ није схваћена исто тако ни од Марксових критичара са стране буржоазије. Аутор ту критику такође назива „стандардном“. Развила се обимна литература о „реалности“ и „општости“ Марксовог закона вредности, доказивала се његова неодрживост, истицало се како у Марксовом теоретском систему постоје дубоке противречности, које значе „банкротство“ његове научне мисли. Све то познато је под именом спора око противречности између I и III тома „Капитала“. Марксовим анализама из I тома супротстављане су анализе из III тома, не схватајући или не хотећи да се схвати да су анализе у III тому даље развијање закона вредности које Маркс врши на тај начин што уклања једну по једну претпоставку на којима је створио свој модел који му је омогућио анализу и закључке у I тому. Ова критика Маркса заснива се углавном на на-

мерном или ненамерном, свесном или несвесном извртању Маркових закључака, јер се ни у једном моменту није поштовао Марков научни метод.

С друге стране и међу економистима-марксистима настала је дискусија око питања која су се односила на формулисање закона вредности у I и III тому „Капитала“. У тој дискусији најобимнија је литература око појма друштвено потребног радног времена које служи као мера и „супстанца“ вредности. Радило се о томе да ли се друштвено потребно радно време има схватити као „оно радно време које је потребно да се уз постојеће нормалне услове производње и уз просечни ступањ умешности и интензивности рада изради ко, а било употребна вредност“, (Капитал, изд. Културе, Бгд. 1947, ћир., I т., с. 7), или као „радно време које се захтева да се под датим просеком друштвених услова производње произведе целокупна друштвено захтевана количина робних врста, које се налазе на тржишту“, (Капитал, изд. Културе, Бгд. 1948, ћир., III т., с. 557 — курзив М. С.). — Ова два појма друштвено потребног радног времена посебно су јасно истакнута у „Теоријама о вишку вредности“ (изд. Културе, Бгд. 1953, I т., с. 220—221, прим. 33). — Аутор наводи богату литературу о тој дискусији у оквиру немачке социјал-демократске партије крајем XIX и почетком XX века. О истом питању настала је дискусија и међу совјетским економистима, која је добила свој организован облик у дискусији вођеној 1922/23 године између бранилаца тзв. „техничке“ и бранилаца тзв. „економске“ верзије друштвено потребног рада. Оба пута, у Немачкој и у Русији, питање се постављало алтернативно: један од та два појма треба одбацити. Занемаривање појма друштвено потребног рада у смислу дефиниције из III тома спречило је да се правилно схвати даље развијање закона вредности у III тому, у коме се закон вредности не појављује више као закон који одређује цене појединачној роби, већ као закон који претставља „закон опште равнотеже“, и који омогућује да се научно реше основна питања капиталистичког друштва, како питања настанка вишка вредности и економске суштине експлоатације најамног рада, која претстављају суштину квалитативне анализе, тако и проблеми капиталистичке репродукције и расподеле вишка вредности међу експлоататорима, који претстављају основне проблеме квантитативне анализе капитализма.

Занемаривање појма друштвено потребног радног времена у његовом развијеном облику од стране стандардне интерпретације имало је многе последице. Међу овима је свакако једна од најважнијих то што је таква интерпретација оставила неразрађено и нерешено питање деловања закона вредности у условима монополистичког капитализма. Иако је у теорији земљишне ренте Маркс дао све битне елементе за монополску теорију цена, односно за теорију цена у ограниченој конкуренцији, Марксови интерпретатори су оставили питање монополске теорије цена по страни. (Изузетак претставља аустриски марксиста Рудолф Хилфердинг који је пришао проблему, али на много ужем плану, разрађујући само питање картелне цене у свом делу „Финансиски капитал“.) Теорија земљишне ренте је за њих постала база једне специјалне теорије цена, тј. теорије цена пољопривредних производа. Да се ту не ради само о посебној теорији цена пољопривредних производа недвосмислено показује анализа друштвеног процеса производње коју даје Маркс. (Капитал, III т., с. 721).

Док је на једној страни оваква интерпретација Маркса оставила читав низ проблема необрађених, на другој страни буржоаска економска теорија, крећући се путевима вулгарно-аполотетских анализа, пришла је проблемима савременог капитализма и покушала је

да да решења проблема у вези деловања закона вредности. Тако је она, на пример, развила теорију тражње, дала формалну теорију монополских цена служећи се притом првенствено методом граничне анализе. На теоретску беспомоћност ових анализа у решењу основног проблема — деловања закона вредности — указује недвосмислено чињеница да у редовима модерних буржоаских теоретичара све више преовлађује схватање да категорија вредности не претставља категорију економске теорије и да се „позитивна“ економска наука може заснивати само на ценама као објективно датом феномену. Дакле, без теорије вредности треба створити теорију цена.

Сви ови моменти утицали су на то да аутор постави као задатак свога рада: дати критику стандардне интерпретације и стандардне критике Марксовог закона вредности у првом, критичном делу рада, а у другом, позитивном делу, покушати правилну интерпретацију Марксових анализа закона вредности и помоћу њих примењујући Марксов метод формулисати општу, монополску теорију цена.

У критичком делу аутор је посебно обрадио следећа питања: проблем рада у теорији вредности, вредност радне снаге и теорија вредности, просечна и гранична продуктивност рада, и проблем вредности у капиталистичкој привреди. Његови закључци у односу на ова питања могу се углавном свести на следеће: а) није могуће наћи никакав критериј који је иманентан раду, а са којим би било могуће измерити за сваку појединачну врсту рада ону количину која решава о вредности и која омогућује да се различни сложени радови сведу на временске јединице простог рада; б) просечни трошкови производње (или просечан рад), као и тзв. гранични трошкови производње су величина која је зависна од степена упослења појединих привредних грана, а то значи од друштвене тражње одређене робе; просечни и гранични трошкови су резултат, а не фактор цене; в) не постоји никаква посебна теорија цена пољопривредних производа насупрот теорији цена индустријских производа, већ се Марксова теорија ренте има схватити као полазна теорија за развијање једне опште, „монополске“ теорије цена; и г) закон вредности у капиталистичком начину производње не делује у првобитној формулацији, већ га модификује закон капитала (закон просечне профитне стопе), што доводи до настанка система вредности и система цена производње, — ти системи су међу собом несамерљиви.

На основу ових резултата аутор поставља као задатак позитивног дела, пре свега, да треба доказати да је таква интерпретација теорије вредности настала због неправилног тумачења Марксових анализа. То неправилно тумачење је последица тога што се није поштовао његов научни метод и нису утврдиле претпоставке, под којима је он формулисао закон вредности у I тому. Аутор сматра да су те претпоставке: 1. да су односи најамнина израз за оне односе у којима се сложени радови редуцирају на просте; 2. да се целокупни систем налази у слободној конкуренцији (аутор употребљава израз проста конкуренција, термин којим модерна буржоаска теорија означава онај облик конкуренције, који је Маркс имао у виду); 3. да друштвене потребе не утичу на одређивање вредности и цена роба, тј. да су понуда и тражња једнаке, те се тако апстрахује квантитативно регулисање производње од стране тражње — друштвених потреба; 4. да се у I тому анализира модел просте робне производње, јер се производи третирају само као производи рада, не и капитала — због тога нема отступања вредности и цена производње; и 5. да се анализа у условима капиталистичке привреде врши на бази тзв. чистог капитализма.

Други задатак позитивног дела састоји се у развијању оних Марксових идеја које стандардна интерпретација не види, а које

омогућују да се утврди суштина закона вредности изван датих претпоставки, тј. његово деловање у облику у коме се непосредно испољава у стварној привреди. Аутор сматра да му је стога неопходно да формулише теорију употребне вредности и теорију друштвено потребне количине. На основу ових анализа аутор развија концепцију закона вредности као „закона привређивања“, „закона опште равнотеже“, позивајући се на Маркову формулацију (Капитал, III т., с. 763). Он, затим, дефинише „супстанцу“ вредности и даје елементе за развијање „парцијалне“ теорије цена у „најопштију теорију цена, која мора формулисати такве законитости које важе за све цене“. Ту теорију аутор назива „монополска теорија цена“ или „теорија цена као израз релативне реткости робе“ (с. 322).

Низ проблема које аутор обрађује, и велики број питања којих се дотиче у тези, потврђују њен значај. Ако се има у виду да је притом прегледано обиље литературе о овом проблему, онда је теза драгоцена за сваког економисту који се бави питањима економске теорије.

Посебну вредност овог рада претставља чињеница да је аутор један од оних економиста који су у овој области покушали тежак и напоран посао са циљем да ослободе Маркову економску мисао од систематских вулгаризација од стране таквих интерпретација. Као што и сам аутор каже, ако би остао на тим интерпретацијама, он би морао да дође до закључка да је овако формулисан закон вредности погрешан, јер не може да одреди цене роба у стварној привреди. Због тога аутор сматра да је једино могуће да се цео проблем поново простудира и да се поред утврђивања правилне формулације докаже истовремено научна неодрживост свих „стандардних“, уствари вулгаризаторских, интерпретација Маркса, као и неодрживост критика буржоаских економиста.

Али аутор није остао само на томе. Користећи неке методе савремене грађанске економске теорије, посебно метод граничне анализе, аутор је покушао да у свом позитивном делу развије теорију тражње и теорију монопола, односно монополске цене, заснивајући своја извођења на неким ставовима Маркса и Енгелса о тим питањима.

У овом сложеном и тешком послу ауторова анализа није у свим деловима била подједнако успешна. Поред одличних анализа о односу категорије техничког и друштвено потребног рада, просечних и граничних трошкова, законитости које делују на отступање цене производње од вредности (нарочито утицај обрта капитала на ово отступање), постоје делови који нису дорађени. Таква је нарочито анализа у глави V, у којој аутор даје једну теорију употребне вредности. Дата анализа, њени резултати као и примена тих резултата у другим деловима тезе наводе на мисао до које је и сам аутор дошао, а коју је формулисао у додатку тезе (с. 338). Он ту истиче да су извесни његови закључци „врло слични“ у много чему закључцима грађанске економске теорије маргинализма односно теорије субјективне вредности. Сматрамо да се управо у тим питањима може и треба да води дискусија са аутором. Ова дискусија је утолико потребнија, јер управо теорија употребне вредности, у облику у коме је формулисана у V глави, нужно враћа аутора на терен микроанализе, тј. на анализу кроз индивидуалну економику (упореди примере засноване на анализи индивидуалне економике, као и покушаје да се Госеновим законима да макроекономско значење), а то је оно што аутор није хтео, јер је основни циљ његове тезе: разрадити макроекономски аспект проблема. Оквир овога приказа не даје могућност да се ова питања овде продискутују. О њима је потребна детаљнија дискусија која ће показати у којој се мери те анализе могу одржати.

И на крају, теза је значајна још у једном погледу. На плану борбе за научну теорију политичке економије она претставља одлучан раскид са „марксистичким“ вулгаризаторима економске науке који под видом марксистичке економске теорије развијају анализе које се научно не могу ускладити са теоретском мисли Маркса и Енгелса. Најновији претставници таквих вулгаризација налазе се међу совјетским економистима (в. например, брошуре Островитјанова о преткапиталистичким формацијама, Козлова о робној производњи и др.). У исто време она је одговор и оним економистима који полазећи од вулгарних интерпретација Маркса, истичу да је његова економска теорија данас превазиђена, јер је она, тобоже, везана за капитализам слободне конкуренције, или да она може још да даје само квалитативне анализе, не и квантитативне. Другим речима, да је Марксова теорија употребљива само за револуционисање радних маса, јер објашњава класне односе капиталистичког друштва, али да је неупотребљива у економској изградњи социјализма, јер не даје квантитативне анализе. Аутор је у тези јасно показао до које мере Марксова економска теорија жива и данас, какве она могућности даје како за квалитативну тако и за квантитативну економску анализу.

Милош Самарџија

GOVERNMENT AND INDUSTRY. A Survey of the Relations between the Government and Privately-owned Industry. London, Staples, 1952, 224 p.

У обилној литератури о државној интервенцији у привреди. објављеној током последњих двадесет година, ова публикација часописа *Political and Economic Planning (PEP)* заузима специјално место. Она нема претензије теоретског списка; рађена са британском педантношћу, она има само за сврху да до детаља опише савремено функционисање британске привреде уколико је оно регулисано од стране државе. Поред тога, књига садржи и низ разматрања о развоју британског капитализма од кризе 1929—32 наопамо, пропраћених подацима о централизацији капитала, монополизацији и бирократизацији британског друштва, као и о променама у британској друштвеној структури.

Као систематски опис „државнокапиталистичке“ привреде књига је драгоцен. Она даје сумаран приказ порекла и развоја концепције државне интервенције од кризе тридесетих година до недавног доласка конзервативаца на власт; опис државних контролних мера у области домаћих инвестиционих улагања; анализу државног дириговања на пољу спољнотрговинске политике; приказ државне контроле над текућом производњом и над функционисањем тржишта, нарочито у сфери контроле цена, субвенција и тзв. „јутилити“ производње. Посебни одељци посвећени су опису структуре државног апарата који је ангажован у дириговању привредом; организацији статистичке службе која служи као основа државног планирања; „репрезентативним“ органима планирања — удружењима капиталистичких предузетника и радничким синдикатима — који служе као саветодавни органи државе; најзад, положају појединачног приватног предузећа у британској „мешовитој“ привреди — привреди заснованој на капиталистичким односима производње али у великој степену регулираној од стране државе.

Три ствари остављају најјачи утисак: (1) степен државне контроле над приватном инвестиционом делатношћу; (2) натегнутост